

De complexiteit in de financiële wereld is groter dan ooit

Weg met de kwetsbare ketens, concludeert Ewald Engelen naar aanleiding van kredietcrisis en pandemie. De opgave voor de komende tijd: de juiste besteding van de miljarden die de centrale banken in de economie pompen. "Gaan we obligaties van oliebedrijven kopen of gaan we de klimaatcrisis bestrijden?"

Ewald Engelen gaat iets anders doen. Na jarenlang zijn pijlen te hebben gericht op de financiële sector, wil de financieel geograaf, opiniemaker en oud-kandidaat-Kamerlid voor de Partij voor de Dieren zich richten op onze voeding. "Ook daar draait het om winst-maximalisatie en ingewikkelde, lange productienetwerken. Bovendien is de voedingsindustrie een cruciaal slagveld in de strijd tegen de klimaatverandering, zeker in Nederland."

Niet dat Engelen is uitgekeken op de financiële sector – hij zal er ongetwijfeld over blijven schrijven. Maar hij heeft zijn boodschap nu wel lang genoeg uitgedragen. En bovendien wordt die steeds breder geaccepteerd. Marktdenken en neoliberalisme zijn besmette termen geworden en aandacht voor brede welvaart heeft iedereen, op papier althans.

En de financiële sector? Tja, die blijft zichzelf. "Ik ben erg geschrokken van de onvoorzichtigheid in de financiële sector, de grote mate van zelfoverschatting en de onnodige complexiteit. Na de kredietcrisis is er veel in het werk gesteld om die terug te dringen, maar dertien jaar later zijn we terug bij af. De sector is hervormingsimmuun."

WAARUIT BLIJKT DAT?

"De complexiteit in de financiële wereld is groter dan ooit tevoren en ook de zelfoverschatting is helemaal terug. De mensen die de kredietcrisis veroorzaakten doen nu alsof ze de oplossing hebben bedacht. En ze gaan verder met wat ze deden. Een mooi voorbeeld is de Europese kapitaalmarktunie. Bedoeld om het MKB makkelijker aan kapitaal te helpen, maar de eerste wetgeving ging toch weer gewoon over het mogelijk maken van grensoverschrijdende verpakte hypotheeklen."

"Als je nu naar toezichthouders en bankiers luistert, lijken hun uitspraken erg op die in de periode 2004–2008. Ze hebben alles onder controle, met stresstests, scherpere ratio's. Ze praten over 'de nieuwe financiële werkelijkheid' als anderen hen aanspreken op hun risicovolle gedrag. Heel herkenbaar. Het grote verschil is dat ze nu niet leidend zijn in de crisis, maar volgend."

Inmiddels domineert die andere crisis al ruim anderhalf jaar: de pandemie. Ook daar bent u zeer kritisch op de wijze waarop die wordt aangepakt. Ziet u parallellen tussen de twee crises?

"In essentie zijn het twee heel verschillende crises met een heel andere oorzaak. Ze hebben gemeen dat ze de grote kwetsbaarheid blootleggen van mondiale waardeketens. Bij de financiële crisis ging het om instellingen en landen die op allerlei manieren financieel met elkaar

zijn verknoopt en elkaar via die kapitaalstromen besmetten. Nederland werd zwaar geraakt door de huizenzeepbel in de VS. Het bleek dat de helft van de Amerikaanse subprime mortgages in handen was van Europese grootbanken. Nu zie je dat buitenlandse investeerders massaal in de Nederlandse huizenzeepbel beleggen."

"De coronapandemie zet helemaal het zoeklicht op die wereldwijde productieketens. Er was een wereldwijd tekort aan mondkapjes, medicijnen, beademingsapparatuur. Allemaal zaken die over de hele wereld worden verslept omdat er maar een beperkt aantal productie-locaties is. Die ingewikkelde productieketen is het gevolg van extreme verdeling van arbeid die voortkomt uit de wens tot winstmaximalisatie."

"Ik noem het een mechanisch ballet. De keten is uiterst nauwkeurig gekalibreerd, maar daarmee extreem gevoelig voor disrupties. Een mooi voorbeeld is het vastgelopen containerschip in het Suezkanaal. Eén schip veroorzaakt een slagaderlijke bloeding in het mondiale distributienetwerk."

WE WETEN DAT HET AANTAL KIIMATOLOGISCHE VERSTORINGEN GAAT TOENEMEN

Vanuit risicobeheersing moet je naar een ander systeem?

"We moeten af van een onnodig complexe samenleving. Kleinschaliger organiseren, mondiaal, maar ook in Nederland. Weg met het elefantisme in zorg en onderwijs. Kleiner is beter te managen en niet duurder. De waardeketens moeten robuuster, minder ingewikkeld. Dan praat je over de-globalisering, regionale clusters en renationalisatie van productieprocessen."

"Dat heeft verschillende voordelen. Je behoudt de kennis en de arbeid die daarvoor nodig zijn in eigen land en regio, je maakt het systeem minder kwetsbaar en het is noodzakelijk om de klimaatdoelen van Parijs te halen. Wat denk je dat al die containerschepen en vliegtuigen aan uitstoot veroorzaken?"

"We weten dat het aantal klimatologische verstoringen gaat toenemen. Het aantal 'freak incidents' in de natuur groeit. Allemaal disrupties die een extra argument zijn voor het vereenvoudigen van de ketens."

Dat fijn afgestemde systeem en de schaalvergroting zorgen wel voor lage prijzen voor doorgaans goede producten en levering precies op tijd.

"Ja, zo lang het goed gaat. Dat is de winst van de korte termijn. Die komt bij de aandeelhouders terecht. Als het misgaat moeten er enorme kosten worden gemaakt om de problemen op te lossen. Kijk naar de honderden miljarden die zijn gestoken in de aanpak van de kredietcrisis en nu de bestrijding van de pandemie. Dat is de prijs die je betaalt voor een systeem dat te complex is geworden. En wie gaat dat betalen? Dat is de vraag die zowel bij de kredietcrisis als bij de coronapandemie amper aan bod komt."

Toch: we hebben de kredietcrisis overleefd, de pandemie lijkt onder controle. Je kunt ook stellen dat het mondiale crisismanagement best goed heeft gefunctioneerd.

"Maar tegen welke prijs? De schulden van staten en centrale banken zijn geëxplodeerd. Dat moeten we een keertje oplossen. Bovendien ben

ik het niet eens met de stelling dat de crises goed zijn aangepakt. Dat hangt nogal af van het perspectief dat je kiest. De bovenklasse, de bezitters van activa, die zijn goed uit de kredietcrisis gekomen en dat lijkt nu ook het geval bij de coronacrisis. De exorbitant rijken zijn nog rijker geworden."

"Aan de onderkant van de westerse samenlevingen is het een heel ander verhaal. Die mensen zien, mede door de crises, al jaren hun besteedbaar inkomen niet stijgen en hebben te maken met een steeds onzekerder arbeidsmarkt en een woningmarkt waar ze niet meer aan bod komen. Dat levert veel politiek zuur op. De maatschappelijke onvrede die je nu ziet heeft een materiële basis."

Bij de aanpak van de kredietcrisis was er veel kritiek op economen die de crisis niet zagen aankomen en geen goede oplossing hadden. Nu liggen virologen en andere medische wetenschappers onder vuur vanwege maatregelen die de maatschappij ontwrichten. U heeft zelf ook kritiek op beide groepen. Is het terecht dat de wetenschap zo wordt aangevallen?

"De meeste wetenschappers redeneren te veel vanuit hun eigen

specialisme, hun eigen silo, zoals Gillian Tett van de Financial Times dat heeft genoemd. Economen kijken naar groei modellen en kwantificeerbare risico's. Ze hebben te weinig oog voor de wereld om zich heen, hoe economische groei natuur en grondstoffen uitput. Een natuurramp is bij economen een externaliteit, terwijl dat nu zo'n beetje het grootste economische risico is."

POLITIEKE ONTWIKKELINGEN ZIJN MINDER GOED VOORSPELBAAR, MAAR VEEL BELANGRIJKER VOOR TOEKOMSTIGE RISICO'S

"Bij virologen zie je hetzelfde. Ze weten perfect hoe ze de risico's moeten aanpakken binnen hun eigen vakgebied, maar ze hebben geen oog voor de nevenschade op maatschappelijk terrein van hun voorstellen. Dan kijk je dus met een heel beperkte blik naar een crisis, en ook naar de wijze waarop je die moet bestrijden."

Actuarissen zijn ook van die hyperspecialisten.

"Die hebben dus hetzelfde probleem. Ze kijken naar demografische

ontwikkelingen en laten daar allerlei berekeningen op los. Maar je moet ook naar politieke ontwikkelingen kijken. Die zijn minder goed voorspelbaar, maar veel belangrijker voor toekomstige risico's."

De wetenschap moet anders?

"Ik pleit voor een bredere visie van wetenschappers. Meer generalisten, wetenschappers die over de grenzen van hun eigen discipline heen kijken. Dat is de enige manier om je voor te bereiden op de risico's, anders word je altijd verrast door zaken buiten je eigen silo. De wereld zit op een continue veenbrand die elk moment tot ontbranding kan komen. En de grootste risico's zitten juist op het snijvlak van disciplines."

"Ik vind het in dat opzicht hoopvol dat centrale banken tegenwoordig breder kijken. Dat ze vinden dat beleggers hun beleggingen in petrochemische bedrijven moeten afwaarderen omdat niet alleen de kwartaalcijfers van belang zijn, maar ook de onzekerheden op de lange termijn. Zo'n visie zouden ze ook voor de voedingsindustrie moeten hebben."

Als we gaan deglobaliseren, gaan we daar toch de prijs voor betalen. Iedereen een eigen paracetamolfabriekje is duurder dan een paar grote productielocaties. En voor de arbeidsmarkt hoeft het ook niet; we hebben nu al meer vacatures dan we kunnen vervullen.

"Wat dat laatste betreft: dat is eerder een argument voor automatisering. Dan kunnen we misschien eindelijk de arbeidsproductiviteit die al zo lang stilstaat wat verhogen. Maar meer productie in eigen land of regio hoeft geen hogere prijzen te betekenen, zeker niet aan de onderkant van de samenleving. De belasting kan omlaag, we moeten minder uitgeven aan pensioen en aan hypotheek, dan kunnen de prijsstijgingen beperkt blijven."

WAAROM GEEN WET INVOEREN DIE DE INKOOP VAN EIGEN AANDELEN VERBIEDT, ZODAT BEDRIJVEN ZINVOL GAAN INVESTEREN?

Dus de bal ligt bij de politiek.

"Uiteindelijk draait het altijd om de beleidskeuzes. Wetenschappers kunnen oplossingen aandragen, burgers missen vaak het vermogen en de tijd om de problematiek te doorgronden en stemmen bovendien lang niet altijd in hun eigen belang. De politiek heeft de sleutel in handen. Die moet ervoor zorgen dat nodeloze complexiteit wordt teruggedraaid. Die moet ervoor zorgen dat aandeelhouders niet steeds rijker worden. Waarom geen wet invoeren die de inkoop van eigen aandelen verbiedt, zodat bedrijven zinvol gaan investeren? Er liggen met de klimaatopwarming uitdagingen genoeg."

De politiek doet toch gewoon wat de burger wil, daar zitten de stemmen.

"Dan moet wel het goede verhaal worden verteld. Daar hebben de media ook een rol in. Maar dat gebeurt dan te weinig. Het gaat over immigratie, terrorisme, identiteitspolitiek. De echte verhalen zijn de toenemende precariteit van de arbeids- en de woningmarkt, de klimaatopwarming."

Die verhalen krijgen toch ook aandacht. Waarom leidt dat niet tot verandering?

"De gevestigde belangen zijn groot. Partijen als Shell, de automobielindustrie, de financiële sector en de voedingsindustrie willen helemaal niet dat dingen veranderen. En je ziet nu ook bij corona weer dat we bij een crisis zo snel mogelijk terug willen naar de status quo. Kijk naar de bedrijven die financiële steun krijgen."

"Ik denk dat dat de opgave voor de komende tijd wordt. Hoe gaan we de miljarden van de centrale banken besteden? Blijven we obligaties van oliebedrijven kopen en kiezen we daarmee voor het grootkapitaal, of kiezen we voor de maatschappij en gaan we klimaatinvesteringen steunen?" ■

Ewald Engelen (1963) is financieel geograaf aan de Universiteit van Amsterdam, waar hij ook studeerde en promoveerde als politiek en sociaal filosoof. Hij is zeer actief als publicist, in het verleden voor onder meer De Correspondent en Follow the Money, en heeft een eigen column in De Groene Amsterdammer. Engelen schreef een tiental boeken; het meeste recente, Ontwaak!, is een aanklacht tegen het neoliberale denken. Samen met Marianne Thieme schreef hij 'De kanarie in de kolenmijn'. Engelen is voor de Partij voor de Dieren kandidaat voor de Eerste Kamer en Tweede Kamer en het Europees Parlement. Hij was onderzoeker en lid van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid.